

ВІДЗИВ

**офіційного опонента на дисертацію Троїцької Олени Михайлівни
«ПРИНЦИПИ ДІАЛОГУ І ТОЛЕРАНТНОСТІ У РОЗГОРТАННІ
СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук
за спеціальністю 09.00.10 - філософія освіти**

Глобалізований характер сучасного світу зумовлює перетин життєвих і культурних шляхів як окремих людей, так і цивілізацій. Саме в цивілізаційному вимірі особливого статусу набувають проблеми комунікації культур різних народів і спільнот, у тому числі й проблема їх співіснування в єдиному світовому просторі. На даному етапі стрімкого переходу людства на якісно новий рівень глобального розвитку з'явився культурний гіперпростір, ознакою якого є взаємозалежність культур народів світу. Картина сучасної світової культури - це мов би сплав багатьох взаємодіючих самобутніх культур різних цивілізаційних регіонів, етносів, поколінь тощо. Всі вони знаходяться у постійному діалозі та взаємодії одна з одною. Єдиною сприятливою формою їх спільного існування та взаємодії є діалог культур та культура діалогу в поєднанні з толерантністю.

У сучасній філософії проблематика діалогічних аспектів розвитку культурно-освітнього середовища є однією із пріоритетних в науковому дискурсі. Акцентуючи увагу на діалозі різних дослідницьких програм та зазначаючи, що лише діалог (а точніше - полілог) різноманітних класифікаційних схем, які вибудовує філософська пам'ять, дозволяє вирішувати завдання історико-філософського пізнання, Вілен Горський, відомий український філософ, стверджував, що потреба діалогу є нагальною і під час спілкування науковців, які реалізують різні дослідницькі програми. А сам діалог - це здатність почути «іншого», побачити в «чужому своє» й «своє в чужому», ствердження принципу толерантності замість ще не зжитого: «хто не з нами, той проти нас».

Водночас, у філософському дискурсі сьогодення вже склалося розуміння залежності характеру соціокультурних перетворень від сформованості культури діалогу у суспільстві, від нього залежить і культурний розвиток людини, який останнім часом відбувається в умовах становлення і розгортання культурно-освітнього простору. Саме ці процеси актуалізують зазначену дисертанткою проблему єднання і перманентної взаємодії усіх суб'єктів культурної і освітньої діяльності, що потребують діалогу і толерантності. Причому Олена Михайлівна, справедливо зауважуючи, що наукове знання, зокрема щодо діалогу і толерантності, не може збільшуватися без їх розгляду в онтологічному аспекті, без «долучення» людини діалогічної до конкретної темпоральної та просторової картини минулого, сучасності й майбутнього, коректно визначає *об'єкт дослідження* (процес розгортання сучасного культурно-освітнього простору) і його *предмет* (концептуально-методологічний потенціал діалогу

толерантності у розгортанні сучасного культурно-освітнього простору), пізнавальна елімінація яких розгортається в меті дослідження та дослідницьких завданнях (здійснення філософського обґрунтування діалогу і толерантності як концептуально-методологічних принципів розгортання сучасного культурно-освітнього простору і розкриття їх конструктивного потенціалу на інституційному та особистісному рівнях освітньої практики).

Для досягнення мети дослідження і поставлених завдань авторка вдало обирає методологію проблемно-орієнтованого дослідження, підходи і методи визначення дослідницької програми, її поетапної реалізації та апробації результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає не тільки у розробленні метатеоретичної концепції діалогічного конструювання сучасного культурно-освітнього простору на основі системної інтеграції принципів діалогу і толерантності у його розгортанні, а й в тому, що дисертантка використовує увесь потенціал збільшення наукового знання за рахунок інтерпретації сталих концептуальних положень і постулатів відповідно до нового контексту, перегляду і переосмислення відомих підходів, виявлення і артикуляції положень, фактів й чинників, які раніше не були очевидними.

Троїцька Олена Михайлівна переосмислює, уточнює традиційні положення про світоглядні та методологічні принципи конструювання і дослідження сучасного культурно-освітнього простору, про принципову єдність смислів толерантності у загальнонауковому, в операційно-діяльнісному та філософському вимірах, про специфіку сучасного діалогу, культурно-освітнього простору, про культуру діалогу, що має бути підсилена філософською культурою.

Так, у першому розділі «Методологічні орієнтири дослідження діалогу і толерантності: філософська рефлексія подолання монологічності освіти» під новим кутом зору здійснено порівняльний аналіз сукупності ідей, підходів, дискурсів щодо діалогу та діалогічності, переосмислено нову фактологічну базу даних і визначено у предметному полі дослідження концептуально-методологічні зміни, що відбулися у дослідженнях і в реалізації діалогу, та розкрито специфіку предмета теоретичного аналізу в площині філософської рефлексії. Встановлення дисертанткою наявності різноманітних презентацій діалогу у філософських, загальнонаукових, освітніх, релігійних, повсякденних дискурсах і практиках уможливорює його представлення як способу пізнання і вдосконалення інтерперсонального, міжособистісного, соціально-групового, соціетарного і планетарного світу та механізму усвідомлення людиною об'єктивної цінності своєї ідентичності, розуміння її своєрідності, зміни характеру сприйняття життя.

У цьому сенсі заслуговує на увагу авторський аналіз філософського дискурсу щодо діалогу, який експліковано, на відміну від інших дискурсів, як незаангажований визначеністю, яка пов'язана в інших дискурсах з аналізом численних подій, їх варіацій, як принципово плюралістичний, поліфонічний,

і якому властиве діалогічне розмаїття гносеологічних, аксіологічних, онтологічних, праксеологічних концептів.

Новаторським доповненням генерації нових вимірів методологічних засад відкриття нового знання, зокрема щодо діалогу, діалогічності і толерантності слід вважати звернення до життєвого світу суб'єктів діалогу, використання філософських ідей і категоріальних смислів, сприймання істини як такої, що залежить від соціально-операційних норм і правил буття людини, в яких образ людини постає цілісністю. У цьому сенсі, на думку О.М.Троїцької, філософія є пролонгемою нових дослідницьких механізмів (міждисциплінарність, проблемноорієнтованість, трансдисциплінарність, контекстуальність, «нова раціональність», проліферація та комплементарність підходів і т.п.), а діалог і толерантність мають посідати у теоретико-методологічних засадах чільне місце як провідні принципи поряд із методами, змістом, законами, закономірностями, функціями, нормами (підрозділ 1.1.).

Виключно переконливо експлікує здобувач основні вектори осмислення гуманітарною спадщиною діалогу і толерантності і доводить необхідність посилення в їх аналізі філософської рефлексії як основи синтезування традицій і новацій, як моделі об'єктивного, «понадпредметного» бачення процесів у діалозі цінностей минулого і сьогодення, що також запобігає перенесенню і копіюванню світосприйняття представників різних культурних систем, епігонству, ремінісценції (підрозділи 1.2., 1.3.).

Головним концентром змісту першого розділу видається обґрунтування необхідності імплементації принципів діалогу і толерантності в складові освіти, яка має на меті культурну людину: в ідеал освіченої людини, у зміст освіти, у навчання, у методологію навчання і виховання та культурно-освітні дидактики.

У другому розділі «Принципи діалогу і толерантності як універсализація онтологічної дихотомії соціалізації в культурно-освітньому просторі» провідна думка Олени Михайлівни про толерантність і діалог як імперативи культурного пізнання і взаємодії зі світом закріплюється обґрунтуванням їх ролі у синтезі суб'єктності, соціальності і соціабельності Homo educandus, в інтеграції широкого спектру інтересів, у тому числі індивідуальних, субкультурних, контркультурних, які можуть бути суперечливими, протилежними, включати у засоби взаємодії життєвий світ, народну мудрість, у гармонізації подвійності соціалізації та у творенні людського в людині (людиномірність).

У цьому ж розділі авторка сміливо доводить, що «... культурно-освітній простір стане континуумом розвитку інноваційної людини, якщо відбудеться діалогізація освіти, а саме: перетворення освіти в інтегратора наукової, освітньої, культурної і повсякденної комунікації і діалогу; активізація міжкультурної комунікації і діалогу, в яких Homo educandus є основним суб'єктом; оновлення механізмів пошуку спільності та консенсусу на засадах інтеркультурності; удосконалення і урізноманітнення способів

пошуку істини і осягнення суперечностей світу; підвищення рівня комунікативної і діалогічної культури усіх суб'єктів освіти; запобігання «баналізації» діалогічних практик і інтеракцій; підвищення ролі філософсько-світоглядних орієнтацій системних параметрів культурно-освітнього простору і його суб'єктів» (підрозділ 2.2.).

У 3-ому розділі «Діалог і толерантність у стратегіях культурно-освітнього простору: інституційний вимір» Троїцька О.М. значно розширює предметну площину дослідження культурно-освітнього простору обґрунтуванням ролі принципів діалогу і толерантності у забезпеченні інституційності простору та метатеоретичності його спрямування, визначенням напрямів та стратегічної спрямованості комунікативної взаємодії, а саме: концептуальною переорієнтацією наукових досліджень і культурно-освітніх стратегій на трансдисциплінарність і людиномірність, виведенням інституцій науки, освіти і культури з середовища монологічності у відкритий простір, використанням у стратегіях культурно-освітнього єднання та в орієнтаціях суб'єктів усього світоглядного арсеналу, що на них впливає, урахуванням особливостей інтернального і екстернального контролю поведінки суб'єктів, їх рівноправності, активності.

Як свідчить проведений аналіз дисертаційної роботи, творчий її задум з самого початку був побудований на прагненні подолання як теоретичних, так і практичних суперечностей і колізій. До них автор відносить низку суперечностей духовного розвитку суб'єктів культурно-освітнього простору, що пов'язані з недостатньою розробленістю філософсько-методологічних, теоретико-методичних і практичних рецепцій формування духовності на засадах діалогу і толерантності і розкриває діалогізацію духовного системного параметру культурно-освітнього простору за векторами життєдіяльності особистості: а) екзистенційний; б) індивідуально-особистісний; в) філософська рефлексія. Саме у такий спосіб, вважає Троїцька О.М., «... здійснюється обмін між персональними цілісностями, що зберігають свої особливості, уможлиблюється ідентифікація діалогу як комунікації, що відрізняється аксіологічністю, діалектичністю, предметністю і телеологією» (4.1.).

Заключним висновком роботи слід вважати думку автора, що «...принципи діалогу і толерантності у духовному системному параметрі культурно-освітнього простору «переводять» розуміння потреб у цінності, цінності в ціннісні орієнтації, а особистісні внутрішні утворення культури збагачуються і перетворюються на соціокультурний і духовний досвід» (с. 370 дис).

Поряд з високою оцінкою дисертації необхідно зробити зауваження та звернути увагу дослідниці на деякі суперечливі позиції, що важливі для подальших досліджень.

1. Архітектоніка дослідження розгортає послідовно і логічно провідну ідею авторки, розширює відому предметну галузь новими аспектами, аналізом культурно-освітніх стратегій, технологій, включенням в роботу

нових предметів і акцентів. Разом з тим, побудова логічної структури дисертації представлена недостатньо прозорим для такого типу досліджень каркасом, який, як правило, відтворює поетапне сходження від конкретного до абстрактного з визначенням системоутворювальної ланки теорії, а потім - розкриття концептуалізації, методології в сукупності принципів, чинників, умов, моделей тощо. Відхилення від цього правила призвело до нерівномірного розподілу матеріалу за розділами (великий 1 розділ «Методологічні орієнтири дослідження діалогу і толерантності: філософська рефлексія подолання монологічності освіти» (С. 31-115).

2. Не всі положення дослідження вдалося висвітлити в однаковій мірі переконливо і ґрунтовно. Так, вагоме практичне значення має положення автора про роль діалогу у формуванні компетентностей людини, що «...дає можливість визначити особливі якості кожної конкретно взятої людини...» (сі8 авт.), а також згадувана модель компетентностей. Однак для практичного застосування в науково-освітніх і професійно-освітніх програмах навчальних закладів необхідні концептуалізація, моделювання і конструювання процесу формування компетентностей в усіх складових науково-освітнього і культурно-освітнього процесів на основі діалогу і толерантності.

3. Цілком погоджуючись з думкою дисертантки про те, що модернізація освіти не є можливою без її функціонування в культурно-освітньому просторі та без діалогізації усіх його системних параметрів, слід висловити певне застереження від ідеалізації уявлень сучасної людини про простір, як найскладнішу характеристику світу, буття, космосу в цілому. Було б доцільним проаналізувати уявлення людини про простір з архаїчних часів до сьогодення, адже цей феномен завжди був цікавим для людини, як протиставлення хаосу, як певної упорядкованості, як хронотип тощо. Встановлення динаміки смислотворення щодо простору суттєво вплинуло б на обґрунтування діалогізації сучасного культурно-освітнього простору.

4. В усіх розділах дисертації експлікується сутність діалогу через його мету - розуміння, але, дотримуючись логічного правила - «про одне слід говорити один раз» - потрібно було ґрунтовно розкрити характерні риси герменевтичного методологічного стандарту, який завжди «працює» там, де існує нерозуміння, де смисл не є відкритим для суб'єкта пізнання і діяльності. Робота була б більш вираженою, якби в ній була представлена синтезована методологічна картина розуміння замість, навіть вдало охарактеризованих, способів здобування нового знання (пояснення, засвоєння, тлумачення, інтерпретація).

5. Текст дисертації не позбавлений стилістичних огріхів.

Разом з тим, висловлені зауваження доцільно розглядати як рекомендації для подальшої наукової роботи.

Представлена до захисту наукова праця Троїцької Олени Михайлівни «Принципи діалогу і толерантності у розгортанні сучасного культурно-освітнього простору» є самостійним завершеним дослідженням, за результатами якого отримано науково обґрунтовані результати.

Дисертаційна робота відповідає паспорту спеціальності 09.00.10 - філософія освіти, за змістом і оформленням має високий теоретичний рівень та практичну значимість та відповідає вимогам пп. 10, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 та Наказу МОН України від 12.01.2017 року №40, а її автор - Троїцька Олена Михайлівна заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.10 - філософія освіти.

Офіційний опонент:

Доктор філософських наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'G.I. Mykhailishin'.

Г.Й. Михайлишин

